

Uraniborgs renæssancehave

Restaureringsprojektets forudsætninger og hypoteser ¹⁾

*The Renaissance Garden of Uraniborg
Bases and Hypotheses of the Restoration Project.*

Keywords: Renaissance; Gardens; Reconstruction; History; Tycho Brahe; Hven; Sweden

Sven-Ingvar Andersson

Oversat med forfatterens tilladelse af Johan Lange

Astronomen og adelsmanden Tycho Brahe (1546-1601) fik i 1567 Hven i forlening af sin velynder kong Frederik II (1534-1588). Han begyndte straks at anlægge sit Uraniborg. Det stod færdigt i 1581 og fungerede til 1597 som fornem beboelse og astronomisk forskningsinstitut. Anlægget kendes gennem to illustrationer fra samtiden (et kort hos Georg Braunius 1586 og et billede i *Astronomiae Instauratae Mechanica* 1596). Billederne viser en fantasifuldt udstyret bygning i midten af en rund gårdsplads, som igen er omgivet af fire haver med hver sit lysthus. Udenfor haverne, som er præcist afgrænsede af et stakit, ligger lunde af regelmæssigt plantede træer. Bygningen, gårdspladsen, haven og lundene er alle indesluttede af en vold, som danner et kvadrat med apsisformede fremspring på hver af de fire sider. I alle kvadratets fire hjørner ligger bygninger, som gennem diagonale gange er parvis forbundet med hinanden og med huset i midten.

Anlægget er præget af geometri, symmetri, sirlig detaljering og af harmoniske proportioner. Et nærmere studium afslører et gennemført mål- og proportionssystem. Det samlede indtryk er den reneste og mest typiske renæssance, og alligevel er Uraniborg ikke typisk. Der findes intet anlæg i hele Europa, dengang såvel som senere, som på samme måde forbinder beboelse, have og fæstningsværk i et og samme stærkt symmetriske greb.

Forbilleder

Den urolige tid førte til en omfattende bygningsvirksomhed i Danmark i hele 1500-tallet. Alle herremandshuse var formede som borge. Først i

form af et fritliggende hus som fx Glimmingehus (1499), senere som fire længer omkring en borggård med diagonalt placerede tårne som fx Trolleholm (1538) og Torup (1545). Endnu senere som trelængede borge med en åben borggård omgivet af voldgrave som fx Vittskøvla i Skåne og Frederiksborg på Sjælland.

Kunsthistorien har søgt efter forbilleder til Uraniborg og fundet mange. Det lille slot anses for at være inspireret af Palladio's Villa Rotunda i Italien (1567-97) og af Chambord (1530) i Frankrig. De præges af samme arkitektoniske geometri, men de har ingen symmetrisk indfatning af haven og fæstningsværket. Havernes form og mønster kunne være hentet fra det hollandske billedværk *Hortorum viridariumque forma* af Vredeman de Vries fra 1577, eller fra en af franskmanden Du Cerceau's (1515-1585) mønsterbøger for slotte og haver. For fæstningsværket findes der italienske forbilleder i værker af San Micheli og Marchi. Dürer (1471-1528) og hollandske forfattere har bidraget med nordeuropæiske eksempler.

For centralanlægget som ide findes der forbilleder i den italienske højrenæssances idealhaver. Den botaniske have i Padua fra 1533 forener tidens havemønster med fæstningsidealet i et rundt muromgivet anlæg med sirligt rabatmønster i gennemført symmetri, men der savnes bygninger.

Den uden sammenligning vigtigste byggeplads i Danmark på Tycho Brahes tid var Kronborg. (Man må huske på at alle Christian IV's festlige bygninger ikke påbegyndtes førend Uraniborg var færdig). På Kronborg fandt man den kostbare, udvendige udsmykning, men ikke Uraniborgs lette elegance og symmetri. Der fandtes derimod den hollandske arkitekt Hans van Steenwinkel som sagkyndig.

Den normale herremandsbolig 1567 var nord for Alperne en fæstning med små vinduer. Den lå til yderligere bekræftelse bag en voldgrav; og fandtes der en have, lå den som en selvstændig enhed ved siden af borgen som ved Trolleborg i Skåne og Gammel Estrup i Jylland. Fandtes der arkitektonisk luksus i facadernes udformning, så lå den godt beskyttet inde på borggården som fx arkaden på Torup. Man skulle til Italien for at finde mod haven åbentliggende villaer: La Rotunda ved Vicenza eller Poggio a Cajano ved Firenze (bygget samme år som Glimmingehus!).

Motivet og forbillederne kan man gætte sig til, resultaterne ser man. Tycho Brahe så med videnskabsmandens og kunstnerens friske øje og forenede italiensk stadsbyggekunst og bygningsarkitektur. I stedet for at bygge et befæstet hus opførte han en pavillonlignende bygning inden for en bymur! Inden for murene blev der plads til haver og lysthuse. De til byggeprogrammet hørende små bygninger placeredes som portbygninger og vagttårne i fæstningsvolden som i middelalderbyerne Carcassonne og Visby. Det var en løsning som dækkede hans behov og svarede til hans ambitioner.

Uraniborg stod og faldt med Tycho Brahe. Efter at han blev tvunget til at forlade Hven 1597, havde Uraniborg ingen mening. Den demonteredes. Sandstensornamenterne og teglstenene sejledes over til København og Kronborg. Den magnifikke kongsgård på Hven er sandsynligvis opført af de sten, som dannede fæstningsvoldens ydre beklædning.

Restaureringsprojektet

Af det Uraniborg som havde tiltrukket det videnskabeligt interesserede Europas blikke i to decennier og som blev besøgt af den engelske kong Jacob og den danske kong Christian IV, fandtes der i 1989 kun en grube; videre nogle eroderede volde, som viste anlæggets udstrækning og omtrentlige form. Det var astronomiinteresserede lægmænd, som gjorde myndighederne opmærksomme på tingenes triste tilstand. Lokket af kendskabet til den navnkundige Tycho Brahe og hans virksomhed kom hvert år strømme af turister for at besøge den plads, hvor han gjorde sine banebrydende observationer. De fandt Ivar Johanssons mægtige skulptur nær ved en trist kirke og en nedslidt skolebygning samt et kraterlignende hul i jorden. Intet støttede dem i forestillingen om et astronomisk sagns-

lot med en Pegasus, fantasiens symbol, på tårnspirets vindfløj. Karl Larsson, jurist i Ystad og Klas Hyllén-Cavallius, lærere i Landskrona begyndte at vække myndighederne i Landskrona og rigsantikvarembudet i Stockholm. Professor emeritus i astronomi Gunnar Larsson-Leander ved universitetet i Lund tilhørte entusiastene. Da så en anonym velgører skænkede 50.000 kr. til Landskrona kommune til anvendelse ved et skitseprojekt af anlægget, begyndte renoveringstankerne at tage form.

Opgaven blev nu betroet mig, hvorefter jeg straks begyndte at samle materiale og oplysninger. Sammen med min medarbejder Henrik Pøhlsgaard studerede jeg bygningslevnene på pladsen ligesom en del af de skrifter, som gav oplysninger om Tycho Brahe og hans samtid samt det sene 1500-tals botanik, arkitektur og havekunst.

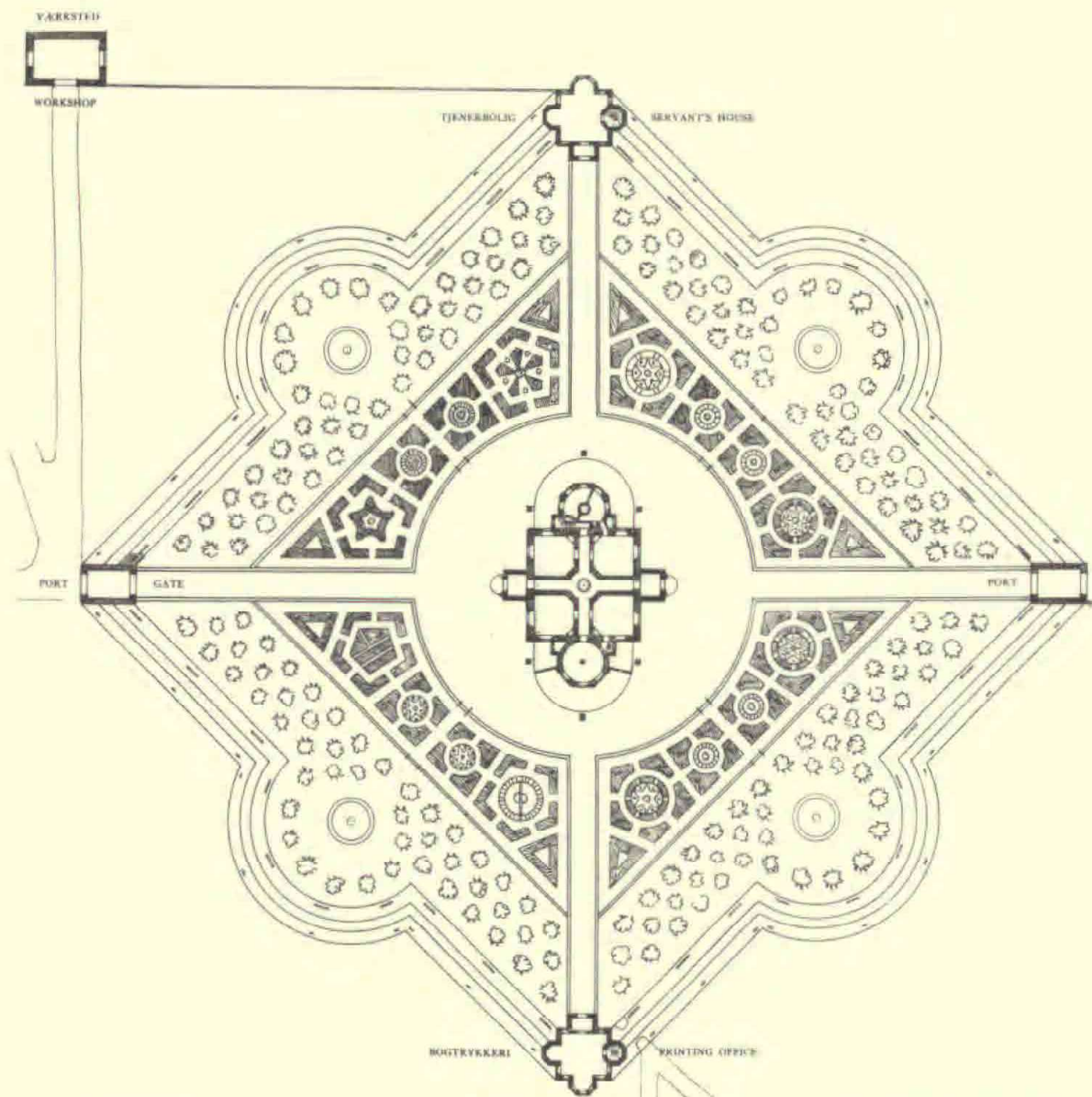
Det ansås for en ulempe at hvenboernes eneste ikke-kirkelige forsamlingsbygning, den gamle sogneskole, lå inden for Uraniborgs volde. Kommunen ville ikke bekoste en flytning, og ø-boerne følte helt naturligt meget for deres skole. Stort problem. Kunne man ikke flytte skolen, kunne man heller ikke renovere Uraniborg, var den almindelige mening. Samtidig drøftede man fra antikvarisk side det mere eller mindre rimelige i at genopføre et anlæg, som nok var litterært dokumenteret, og hvoraf der var blevet udført detaljerede rekonstruktionstegninger under medvirken af de danske forskere Beckett og Christensen, men hvis form kun var sikkert beskrevet i de to illustrationer fra 1500-tallet - som allerede nævnt. Uraniborg havde ikke eksisteret i næsten 400 år.

Omkostningerne stillede sig naturligvis også i vejen for ambitiøse planer.

Den tanke fødtes da, at man kunne genskabe Uraniborg som om Tycho Brahe stadig var igang med at bygge det op. Resultatet blev et projekt som indebar: At alle volde skulle rettes op til en præcisere form undtagen den store vold med træer, der danner en velgørende skærm mod kirken; at NØ-volden skulle bygges op i fuld højde og forsynes med brystværn; at en af de fire haver skulle rekonstrueres i detaljer og at kældergruben skulle fyldes op.

Rigsantikvar Margareta Björnstad akcepterede ideen og bidrog til udførelsen med 2 millioner kr. under forudsætning at Landskrona kommune gav det samme. Det gjorde den, og Holger Craafords stiftelse spædte til med en million. Der nedsattes en arbejdsgruppe med kommunalråd Harry Nilson og planchef Gunnar Hermansson som repræsentanter for kommunen, Lars Cnattingius for rigsantikvarembudet, lensantikvar Carin Bunte for det regionale kulturværn, professor Anders Ödman for arkæologisk institut ved Lunds universitet og professor Sven-Ingvar Anderssons landskabsarkitektkontor som projekterende instans.

Devisen for det følgende arbejde kunne have været Tycho Brahes valg-
sprog *Non haberi sed esse*, dvs. Ikke det at synes, men det at være betyder

noget. Ikke bare ide men virkelighed. Tycho satte naturligvis dette valg-sprog i forhold til stjernerne; vi anvendte det mere konkret. Hvordan skulle vi komme frem til en ny virkelighed for 1500-tallets Uraniborg?

Fra at have »skummet« kilderne gik vi nu dybere til den. Også helt bog-staveligt, eftersom arkæologien var vejen til at verificere de skriftlige kil-der. Ulrik Bugge fra mit kontor og senere arkæologen Magnus Arthursson søgte sporene efter voldenes form og konstruktion og havegangenes forløb og mønster i jorden.

Det ville føre for vidt at beskrive hele forløbet. Resultatet blev: Spredte spor i terrænet blev koblet til Tycho Brahes egne beskrivelser og tidens lit-teratur om arkitektur, havekunst og forsvarsteknik på en sådan måde at de første skitser kunne korrigeres i detaljerne og at et tilforladeligt projekt kunne tegnes. Hvad angår haven, som er mest interessant i denne forbin-delse, fandt vi stensætninger, som viste hvor de diagonale gange havde

været, og huller der viste hvor stakittet havde stået, og sneglehuskaller som antyder, hvorledes gangene havde været grusede.

Ved at stille Tycho Brahes rabatmønster op mod italiensk, fransk og hollandsk havelitteratur fra den tid kunne vi se at den var kulturhistorisk autentisk. Gennem oplysningerne om at Tychos havekyndige søster Sofie havde opholdt sig hos sin bror i lange perioder, kunne vi knytte haveambitionerne realistisk til Uraniborg, og gennem rekonstruktionerne i Villandry i Loiredalen og i Leyden kunne vi forvise os om at disse 1500-tals syner også kunne være virkelighed. 1500-tallets finere haver var i høj grad mønstre, en slags grus- og buksbomgeometri, men de indeholdt naturligvis også planter. For at få så autentisk plantemateriale som muligt konsulterede vi det gamle Skånelands mest fremtrædende kender af havehistoriske planter, den danske professor Johan Lange. I en særlig artikel i samme bog, hvori originalen til indeværende artikel er bragt, gør han rede for 1500-tallets plantemateriale-problemer.

Hvis man tager fantasien til hjælp, når man besøger Hven, kan man forestille sig at Tycho Brahe er i gang med at opbygge Uraniborg just nu. Han prøver sig frem, kan man tænke sig. I Tycho Brahes virkelighed fortsatte arbejdet. Han kom per ardua ad astra, gennem besværlighederne til det færdige resultat. Det skal vi ikke. Det som er udført er tilstrækkeligt til at vise, hvilke ambitioner den stærke astronom havde med sit Uraniborg. Hvis der havde været flere penge, havde det været fint, om man kunne opføre den tynde stålramme, der skulle give en forestilling om bygningens størrelse, og som allerede er projekteret. Men det dokumentariske materiale kan ikke bære en større rekonstruktion end den der er udført.

Derimod må vi håbe at den i fremtiden passes så godt, at den ikke lider samme skæbne som den første. Vel var Tycho helt fortrolig med det latinske ordsprog sic transit gloria mundi, sådan forgår verdens herlighed; men lad os hellere standse ved et par andre latinske ord: Hortus amoenus. Det betyder prydhave, og pryd er vel ikke nødvendigvis kortvarig; Stjerner er jo evige.

Note

1) Den svenske original trykt i en 117 sider stor rapport fra et seminar på Alnarp 19. feb. 1991, redigeret af Kjell Lundquist, med bidrag af Sven-Ingvar Andersson, Richard Bradshaw, Allan Gunnarsson, Johan Lange, Klas Hyltén-Cavallius og Kjell Lundquist.